

**Budapesti Corvinus
Egyetem Szociológia
Tudományok
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Monostori Katalin

**Környezettudatosság Magyarországon
Attitűd és cselekvés a szelektív hulladékgyűjtés területén**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Janky Béla Ph.D
egyetemi docens

Budapest, 2007

Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Monostori Katalin

**Környezettudatosság Magyarországon
Attitúd és cselekvés a szelektív hulladékgyűjtés területén**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Janky Béla Ph.D
egyetemi docens

Budapest, 2007

© Monostori Katalin

Tartalomjegyzék

1. A disszertáció célja	
2. A kutatás során felhasznált módszerek	
2.1. A kutatás hipotéziseinek tesztelésére használt módszertan	
2.1.1 A feltételes értékelés	
2.2. A kutatás menete	
3. A kutatási eredmények összefoglalása	
3.1 A társadalmi szolidaritás szintje a környezetvédelem területén	
3.2 A közösségi bizalom befolyásoló ereje	
3.3 A szankciók befolyásoló ereje	
3.4 Az informáltság szerepe a cselekvési és fizetési hajlandóság területén	
3.5 A médiafogyasztás befolyásoló ereje	
3.6 Az életmódbeli szokások befolyásoló ereje	
3.7 A személyes tapasztalás, problémával szembesülés befolyásoló ereje	
3.8 A közügyekben való aktivitás befolyásoló ereje	
3.9 Az életkor hatása	
3.10 A háztartási jövedelem befolyásoló ereje	
3.11 A nemek jelentősége a környezettudatosságban	
3.12 A jövő generációja iránti szolidaritás, a gyerekek szerepe a környezettudatosságban	
3.13 A mikrotársadalmi szolidaritás hatása a makrotársadalmi szolidaritásra, a településtípus befolyásoló ereje	
3.14 A vallásosság szerepe	
3.15 Összegzés	
4. Irodalomjegyzék	
5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk	

1. A disszertáció célja

A disszertáció fő célja, hogy árnyalja azt az ellentmondást, amely a jelenlegi környezetvédelmi szakmai munkát jellemzi Magyarországon. A szelektív hulladékgyűjtés konkrét példáján keresztül mutatok rá, hogy a környezetvédelmi és az azzal kapcsolatos tudományos munkák nem mellőzhetik a társadalom megismerésével kapcsolatos társadalomtudományi kutatásokat, s az ezeken alapuló intézkedéseket, mivel ennek hiánya rövid és hosszú távon is konfliktusokhoz vezethet. A konfliktusok fő forrása, hogy a környezetvédelem területén végbe menő jogszabályi változások és beruházások nem számolnak a társadalom valós környezettudatosságával. A kutatási eredményekben összekeverednek az attitűdök és valós értékítéletek. A döntések bizonyos területeken elsősorban szakmai alapokon, a társadalmi hatások részletesebb ismerete, illetve azok valós társadalmi támogatottsága nélkül születnek. Az intézkedések hatásai azonban rövid és hosszútávon a társadalom tagjaira is kötelelességeket, feladatokat rónak. Így a lakosság már csak a személyes hatásokon keresztül szembesül az intézkedésekkel, amelyek várhatóan hamarosan erőteljes konfliktusforrásként jelentkeznek. A téma aktualitását az Európai Unió forrásából megvalósuló környezetvédelmi beruházások és a csatlakozás során elvárt jogszabályi változtatások adták.

A szelektív hulladékgyűjtés témakör területén végzett empirikus eredmények segítségével mutatok rá, hogy a lakosság környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdjei nem hordoznak magukban valós támogatottságot. A történelmi beágyazottság és az információs csatornák hiánya miatt a környezetvédelem egy népszerű, de tartalmában nem megfelelő mértékben támogatott terület. Érvelésem alapján a környezetvédelem közjószág aspektusa miatt a valódi támogatottság mértéke a makrotársadalmi szolidaritás mérésére is hatékony mérőszámnak mutatkozhat. Így a társadalomban általánosan elfogadott norma és valós cselekvés közti eltérés a társadalmi szolidaritás szintjét is mutatja a környezetvédelem területén.

A hipotézisek és érvelések során elsősorban a magyarországi környezetszociológiai kutatásokra¹, valamint a társadalmi szolidaritás -, és racionális döntéelmélet fogalomkereteire támaszkodtam. Önálló meghatározást tettem a makrotársadalmi szolidaritás definíciójára vonatkozóan. A kutatás alkalmával a feltételes értékelés módszertanát alkalmaztam.

¹ A környezetszociológiai fogalomrendszer definícióját külön mellékletben elemzem a disszertációban, bár a hazai társadalomtudósok körében ez a fajta irányzat létezése – a személyes konzultációk alapján – megkérdőjelezhető.

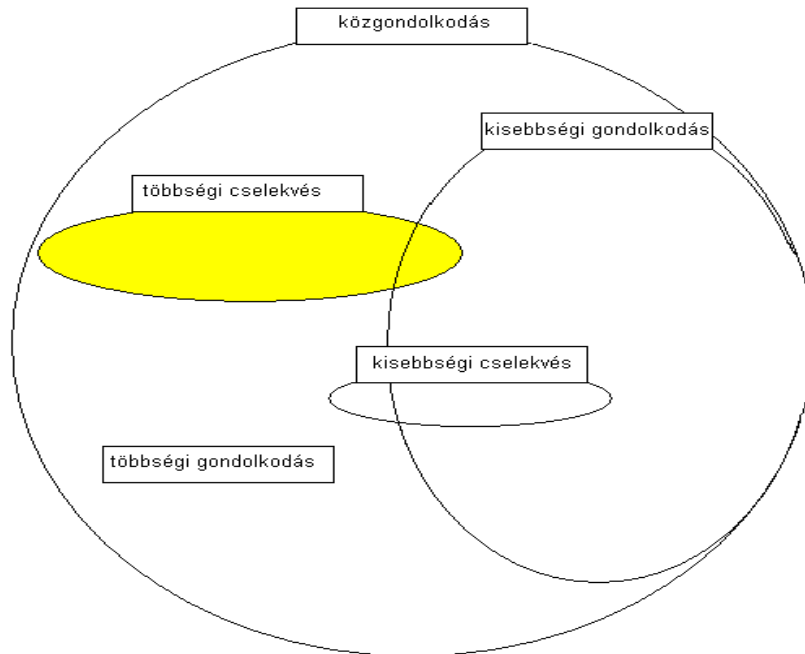
2. A kutatás során felhasznált módszerek

2.1 A kutatás hipotéziseinek tesztelésére használt módszertan

A kutatás fő hipotézisében azt fogalmaztam meg, hogy a társadalmi szolidaritás szintje a környezetvédelem területén – a szelektív hulladékgyűjtésre vonatkozóan – alacsony szintű Magyarországon. A társadalmi szolidaritás fogalma alatt azt a természetes cselekvést értettem, amikor az egyén a morálnak – amely adott cselekvésre vonatkozóan az aggregált egyéni elvárások módusaként jelentkezik – megfelelően cselekszik a társadalmi és egyéni érdekek különbségtől függetlenül. A cselekedetet nem az egyéni hasznosságra való törekvés – a szankciók elkerülése – hanem a társadalmi elvárásoknak és céloknak való megfelelés generálja. Egy társadalomban az adott területet vizsgálva magas a szolidaritás, amennyiben a társadalmi elvárás és az egyéni cselekedetek közti különbség minimális, úgy, hogy a társadalmi elvárás az adott csoport többségének véleményét tükrözi, s adott cselekvés elmulasztása nem jár szankcióval. Makrotársadalmi szolidaritásnak tekintetem azt a társadalmi szolidaritást, ahol a társadalmi elvárás az egyén identitása szerinti szélesebb csoport körében fogalmazódik meg.

Definícióm alapján a társadalmi szolidaritás mérőszámának a többségi gondolkodásnak megfelelő, vélhetően többségi cselekvést tekintem attól függetlenül, hogy esetlegesen a kisebbségi gondolkodás részhalmazából is kerülnek a többségi cselekvés halmazába. Így ehhez a halmazhoz adódik azok száma, akik kisebbségi gondolkodásuk ellenére is többségi módon cselekszenek. A vizsgálni kívánt csoportokat az alábbi ábrával szemléltetem:

1. ábra: A társadalmi cselekvésekre vonatkozó elvárások és cselekvések összegzése

A vizsgált mérőszám a többségi gondolkodás és a többségi cselekvés nagyságát hasonlítja össze.

Az alhipotézisek során arra kerestem a választ, hogy mely dimenziók mentén tudjuk lehatárolni azt a társadalmi csoportot, amely a környezetvédelem iránt valós érdeklődést és cselekvési hajlandóságot mutat. Az egyes potenciális magyarázó tényezőket a racionális döntésmélet, a kollektív cselekvés és a társadalmi szolidaritás irodalmának áttekintése alapján, valamint egyedi logikai következtetések alapján alkottam meg.

2.1.1 A feltételes értékelés

A normaszint és az egyéni valós támogatottság különbségének mérésére az általános attitűdkérdések mellett a feltételes értékelés (contingent valuation) mutatkozott alkalmazható módszernek. Az irodalmi áttekintés rámutatott, hogy a szakértői egyeztetések eredményeként (NOAA felkérés alapján) bizonyos feltételek teljesülése esetén a módszer szükséges mértékben megfelel a megbízhatósági (relyability)

kritériumoknak. („can produce estimates reliable enough to be the starting point of a judicial process of damage assessment, including lost passive use values.” Federal Register 4601, January 15, 1993).

A módszer kezdeti formája már majdnem 60 évvel ezelőtt megjelent. Használatával kapcsolatban azonban majdnem 50 évnek kellett eltelnie, hogy széles körben elfogadottá váljon. Ehhez szükség volt arra, hogy felállítsák azokat a kritériumokat, amelyek biztosítják a módszer megbízhatóságát. Ezek az alábbiakban foglalhatók össze:

- a személyes interjúk használata preferált a telefoninterjúk és levélben történő (mail survey) kutatások helyett,
- a WTP összege (willingness to pay – fizetési hajlandóság) csak jövőbeni incidensre – s nem megtörtént eseményre vonatkozhat
- kötelező a szavazási formátum és a forgatókönyv használata
- kötelező emellett az alternatív költség lehetőségekre, valamint ezáltal a rendelkezésre álló teljes összeg csökkenésére felhívni a figyelmet.
- follow-up kérdésekkel biztosítani kell, hogy a válaszadó megértette a választási lehetőséget, s fel kell fedni a válaszai mögött húzódó okokat.

A módszer használatával kapcsolatban azonban további kérdések is felmerülnek. Fisher (1996) két szempontból vizsgálja a módszert a fogyasztói választások elmélete és a közjavak elmélete alapján. A kétváltozós modell rámutat, hogy adott jószág hasznosságát befolyásolja az ár és a jövedelem mellett a környezeti javak szintje is. Abban az esetben, ha a környezeti jószág vektor egyik eleme növekszik, úgy, hogy más elemek változatlanok maradnak (jövedelem és árak), akkor az új hasznosság magasabb szintű lesz, mint a korábbi. Ebben az esetben, az az összeg, amelyet a környezeti jószág javítására fordítottak, jelölheti a kutatási WTP mértékét. A totális WTP mértékét az egyéni WTP-k aggregált összege adja ki, mivel a környezeti javak közjószágok. Vítás kérdésként merül fel azonban, hogy ki kerülhessen be az aggregálásba, hiszen a Feltételes értékelés módszer ezzel a megfontolással csak a passzív-használati értéket tudta mérni.

Kerekes (2003) összefoglalásában három torzító hatást említ: A stratégiai torzítás esetében a fizetendő összeg csökkentését akarja a válaszadó elérni, az információs

torzításnál pedig olyan jelenséget, szolgáltatást kell megbecsülnie, amelyről igen kevés információval rendelkezik. A kiindulási pont (kezdőérték) torzítás a licitálási értékek nagyságának befolyásoló hatását mutatja.

Seip és Strand (1992) annak problematikájára hívja fel a figyelmet, hogy a feltételes értékelés esetében a WTP-ként megállapított összeg magasabb, mint amelyet a válaszadók valóban hajlandóak fizetni. Diamond és Hausman (1993) emiatt kritikusan szemléli a WTP összegét, hiszen ha az egyének stratégiája a nem fizetés, akkor nem lehet stratégiai válaszadás a WTP összegének meghatározása. Hipotézisük szerint elképzelhető, hogy a válaszadó azt gondolja, hogy válaszával befolyásolhatja az ügy kimenetelét. Így az emberek esetében ezért úgy kell feltenni a kérdést, hogy a válaszadásuk konzekvenciájával tisztában legyenek. A módszer alkalmazhatóságát North - Griffin (1994) kutatása igazolta. A falulakók vízcsatornára való rákötési hajlandóságánál az eredmények azt mutatták, hogy nincs statisztikai különbség az előre jelzett és a valóban rácsatlakozott háztartások száma között.

A nyitott és zárt kérdések közötti választás lehetőségével kapcsolatban a szakirodalom a zárt formátumot preferálja, amelyet Bohm (1994) is támogat. Nyitott kérdés esetében ugyanis bizonyos esetekben irreálisan magas, a valóságtól elrugaskodott összegek is születnek. Hanemann (1994) hívja fel a figyelmet arra, hogy nyitott kérdés esetén a válaszadó nem tudhatja a WTP határait, míg zárt kérdések esetén maximált a WTP összege. Zárt kérdések és a szavazási formátum alkalmazásával felmerül a kezdőérték torzító hatásának problematikája. Többfajta áras fizetési kártya módszerrel ez a kezdőponttorzítás is kiküszöbölhető.

Egy másik felmerülő kérdés a WTP (willingness to pay) és a WTA (willingness to accept) közti választás. A közgazdasági megközelítés alapján a WTA nem jelent mást, minthogy az adott személy milyen összeget fogadna el, hogy a környezeti jószág ne változzon meg. Pszichológiai okokból kifolyólag racionálisan is könnyen magyarázható, hogy a WTA összege nagyobb, mint a WTP. Hanemann (1991) eredményei azt mutatják, hogy Randall és Stoll 1980-as eredményeivel szemben, mely szerint a különbség a jövedelem ár rugalmasságának köszönhető, nem a kereslet jövedelemrugalmassága, inkább a két fajta rugalmasság aránya a magyarázat: (η/σ) ,

ahol η a jövedelemrugalmasság, σ pedig a helyettesítési rugalmasság a környezeti jószág és a vele összehasonlításban levő piaci jószág között. Mitchell és Carson (1989) emelték ki, hogy van különbség a magánjavak és közjavak értékelésében a tekintetben is, hogy a tulajdonos magánjavak és részben közjavak esetében tudatában van a jószághoz való jogával, amely magában foglalja a cseréhez való jogot is (akár pénzre is). Ez a tény viszont nem áll fenn közjavak esetén. Ezért jobb mérőszám a WTP, hiszen a WTA esetén olyan jószág ellenszolgáltatásaként való pénzösszeget kell megneveznünk, amely nem is a mienk. Hasonló érvelés áll fenn a víz és levegőminőségére vonatkozó kutatásokban. A WTP legjobban arra használható, hogy a javítási, vagy romlás elleni, vagy szinten tartási intézkedések elvégzésére milyen összeget lennének hajlandóak a válaszadók megfizetni.

Egy másik probléma, ami a WTP esetén fennáll, a beágyazottsági hatás. Smith (1992) interpretációjában a hatás abban jelentkezik, hogy az egyes tanulmányokban az eredmények a beágyazottságot tekintve egyik vagy másik irányban vizsgálva nem szignifikánsak. A beágyazottság problémáját (embedding effect) Kahnemann és Knetsch (1992) úgy fogalmazta meg, mely szerint egy közjószág megítélése függ attól, hogy az önmagában vagy egy széles kategória részeként (inclusive category) értékeltetik. Különböző közjavak megítélése esetében a WTP sorrendje előre megjósolható a morális megelégedettség sorrendje alapján. Ennek az az oka, hogy a Feltételes értékelés módszerben a WTP mutatószám nagysága a morális elégedettséggel áll szoros kapcsolatban, s kevésbé a jószág közgazdasági értékével. Diamond és Hausman (1993) úgy interpretálja, hogy az eredmények inkonzisztensek, mivel a több kevesebbre értékelt. Fisher (1996) szerint a javak definíciójának helyes meghatározása a legfontosabb. Példájában arra mutat rá, hogy a megkérdezettek egyes környezeti javaknál nem a mennyiségi, hanem egyszerűen a létezési értékére, hasznosságára vonatkozóan adnak választ a kérdésre.

Gans (1993) mutat rá arra, hogy a WTP mérése nem elégíti ki a racionalitás feltételeit. A „methods transfer” szempontokat figyelembe véve az egyéni WTP vagy teljesen rendezett vagy nem teljes, reflexív, tranzitív és ennél fogva nem elégíti ki a racionalitás feltételeit. Ez adaptációja Arrow lehetetlenségi tételének.

További közgazdasági elemzések eredményeként felmerül, hogy a nem használati értékek esetén három, az értéket befolyásoló erejű: létezési érték (existence value), örökségi érték (bequest value) és választási érték (option value). A létezési értékről már feljebb esett szó, azonban vannak, akik ennek figyelembe vételét megkérdőjelezzik. Milgrom (1993) szerint ugyanis szinte lehetetlen mérni, bár teoretikusan érdemes bekalkulálni. A választási érték nem teljesen nem-használati érték, inkább a bizonytalansági következmények esetében válik fontossá, amelyet használati értékek esetében figyelhetünk meg. Az örökségi érték esetében azt vesszük figyelembe, hogy A egyénnek értéket jelent, ha adott javat B is fogyasztja.

Kahneman és Knetsch (1992) szerint a módszer legkomolyabb hibája, hogy a közjószág becsült értéke igazolhatóan kiszámíthatatlan, hiszen egyrészt a WTP értéke jóval magasabb, ha a fizetés hosszú-távú elkötelezettségben jelentkezik, mintha egyszeri kifizetés alapján kell azt a személynek megítélnie. Másrészt pedig a közjószágra vonatkozó WTP nagymértékben különbözik attól függően, hogy annak megítélése önmagára vagy egy mindent magában foglaló kategóriában történik (inclusive category). Harmadrészt a WTP mértéke közjószágok esetében nem más, mint a morális megelégedettség megvásárlása, amitől a jószág értéke megítélésre kerül.

Peter A. Diamond (1994) több problémát is felvet a módszertan érvényességére vonatkozóan: A meglepően magas WTP összegek kétkedésre adnak okot arra vonatkozóan, hogy a válaszadó valóban megértette-e a kérdést. Gyakori tapasztalat, hogy a válaszadó meg akar felelni a kérdezőnek. Egyetért Kahneman és Ritov (1993) felvetésével, melyben kérdéses marad, hogy attitűdöt át lehet-e pénzkálára váltani. Andreoni (1989) „warm glow” hatása véleménye szerint is nagymértékben befolyásolja a válaszadást (jóérzést vásárolnak azáltal meg, hogy kifejezik támogatásukat egy jó ügy érdekében.) A válaszadók azon vélelme, hogy befolyásolhatják a megvalósítást – nagymértékben befolyásoló tényező. Ezekben az esetekben ugyanis a válaszadó nem saját preferenciája alapján dönt, hanem egy általános értékrend alapján.

Schkade és Payne (1993) végzett „hangosan gondolkozás” módszerével analízist. A kutatás megmutatta, hogy a WTP összegében a saját preferenciaértékelés a közösségi

összeolvad. Emellett az egyének a WTP összegét annak függvényében határozták meg, hogy várhatóan mennyibe fog kerülni a program.

Egy másik nagy problémakör Diamond szerint a kérdések számának befolyásoló ereje. Normál esetben ugyanis a kérdések száma, vagy a kérdések sorrendje nem befolyásolhatja a választ. Feltételes értékelés esetében a WTP összege a Grand Canyon (Tolley 1983) esetében 5-ször magasabb értéket mutatott, ha csak egyedüli kérdésként szerepelt, mint mikor harmadmagával került megmérésre. Ez pedig azt jelenti, hogy a preferencia konzisztens a jövedelmi és helyettesítési hatással. Samples - Hollyer (1990) azt mutatta ki, hogy a kérdezés sorrendje is befolyásolja az adott értéket. Ez a tulajdonság két hipotézisnek is helyet ad: az egyik változat szerint nem igaz, hogy két kérdés megbízhatóbb, mint egy. A másik interpretáció szerint, pedig bizonyított a „warm glow” hatás, hiszen az első kérdésre adott válasznál ennek a jóérzésnek a kielégítésére törekszünk, s ezért csökken a második helyen értékelt jószág WTP-je. Emellett különböző értékeket mutat a Feltételes értékelés, ha bizonyos jószágok értékét önmagukban vagy más jószágokkal együtt értékeltetjük. Ennek egyik magyarázata lehet a jövedelmi hatás, azonban az adott jószágra tervezett összeg olyan alacsony, hogy annak a jövedelmi hatása nem magyarázza ezt a hatást. Másik interpretáció lehet a két jószág közti helyettesítési hatás, ennek azonban ellentmond Diamond (1993)-as kutatása, melyben a 2 vagy 3 jószág közösen értékelt WTP-je alacsonyabb érték volt, mintha bármelyik jószágot egyedül értékelték volna a válaszadók. Ez azt mutatja, hogy sem a jövedelem, sem pedig a helyettesítési hatás nem magyarázza meg a beágyazottsági hatást a gyakorlatban. Egyedül a „warm glow” hatásnak adnak teret a gyakorlati eredmények. Hasonló probléma merült fel, mikor Desvousget (1993) kutatásában madarak pusztításának problémáját értékeltette a válaszadókkal. Az eredmény az volt, hogy a madárszámtól függetlenül a WTP összege hasonló lett. Így a Feltételes értékelés egyik legnagyobb problémája az inkonzisztencia – hiszen a fenti eredmények alapján a preferenciarendszerek konkávitásának feltételeit nem teljesíti.

V. Kerry Smith (1996) tanulmányában azt vizsgálja, hogy amennyiben az értékelendő választások szignifikánsan különböznek, úgy a Feltételes értékelés eredményeinek is szignifikánsan különböznie kell. A vizsgálat fontosságát mutatja, hogy a válaszadó gyakran nem tud különbséget tenni fontos és divatos történetek között. (Cummins,

Brookshire and Schulze 1986-os tanulmányában azt mutatják be, hogy egy átlagos megkérdezett bármiért hajlandó volt 25 \$ körüli összeget fizetni.) Az eredmények általában azt mutatják, hogy az emberek jó dolgokat akarnak támogatni, amelyet megerősít a beágyazottsági hatás is (embedding effect). A tesztek azt mutatták, hogy a döntéseknek két befolyásoló tényezője volt: a feltett kérdés jellemzői és a válaszadó karaktere. Ez azonban nem igazolta a módszer diszkriminatív hatását. Smith (1992) kutatásában az eredmények azt mutatták, hogy a Feltételes értékelés módszernek van diszkrimináló ereje a környezet különböző értékeit értékelve. Az értékelésnél fontos szerepet játszott, hogy egyazon cselekvéshez, eseményhez tartozott a két fajta választási lehetőség, s a válaszadóknak tudomásuk volt az értékelendő problémáról, s személyesen is érintettek voltak a problémában. A két WTP összegét medián, átlag és interkvartilisok segítségével hasonlították össze. Ebben az esetben a demográfiai és attitűdzempontok magyarázó tényezőként léptek föl. Ez a kutatás cáfolja Kahneman és Ritov (1994) eredményeit, mely szerint a WTP nem mutatja a diszkrimináció képességét az egyes alternatívák fontossági megítélésére vonatkozóan, így a megkérdezettek számára az alternatívák helyettesítői egymásnak (jó ügy). A hozzájárulási keret meghatározása nem igényel részletesebb információt az alternatívákról vagy a fizetési kondíciókról. Az egyetlen fontos dolog, hogy valami jót tehessenek.

Összegzésként elmondható, hogy a problémafelvetések és ellenérvek alapján kifejlesztett gyakorlati ajánlások segítségével a Feltételes értékelés módszertana azokban az esetekben is pontosabb eredményeket nyújt, amikor nem teljesen hipotetikus, vagy nem egyértelműen közjószág értékelésére irányul a kutatás. A módszertannal kapcsolatban természetesen továbbra is fenntartások fogalmazhatóak meg elsősorban közjószágok értékelésénél. Emellett mégis nagyobb biztonsággal alapozhatunk az így szerzett információkra, mint az általános normakövető válaszokat feldolgozó hagyományos módszerekre. A felmerülő ellentmondásokat az a nehézség okozza, hogy bizonyos esetekben a válaszadónak az attitűdskáláját kell pénzre átváltani, amely gyakorlat és tapasztalati visszacsatolás, tanulási folyamat hiányában ellentmondásos eredményeket fogalmazhat meg. Az egyéni valós vélemények, a valós társadalmi fizetési hajlandóság megismerése továbbra is kulcs momentum, s nem szabad az általános értékrend alapján kialakított válaszokat minden kételkedés nélkül elfogadni. A környezetvédelem és természetvédelem területén mindennapos példák

hozhatók: a környezet védelmének fontossága a válaszadóknál kimagaslóan magas pontszámot ér el, a konkrét cselekvés helyett azonban a kifogáskeresés és potyautasság a jellemző. Így a jövőbeni szolgáltatások, illetve a gyakorlati, mindennapi élettől nem elrugaskodott projektek esetében a módszer – a meghatározott feltételek teljesülése mellett – nagyobb biztonsággal használható, mint általános normakövetésre alapuló válaszokat adó hagyományos kérdezési módszerek.

2.2 A kutatás menete

A fő hipotézis operacionalizálási területe előismereteket igényelt, amelyek többsége nem állt rendelkezésre. Így a 2006. évben lefolytatott kutatást több előtanulmány is megelőzte. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium a lakossági információ és attitűdök megismerése érdekében 2004-ben országos 1500 fős reprezentatív kvantitatív felmérést végzett. Hipotézisek előfeltételeinek tesztelésére az utóbbi kutatás keretein belül volt lehetőség. A kutatások levezetését minisztérium munkatársaként személyesen irányítottam.

Miután a korábbi években nem történt a tervezetthez hasonló, széles témakört felölelő kutatás, így 2004-ben a kérdőív összeállítását összesen 6 fókuszcsoporthoz beszélgetésből álló feltáró kvalitatív kutatás előzte meg Budapesten, Székesfehérvárott, valamint észak-magyarországi falusi lakosokkal Miskolcon. A kutatás célja a háttérben meghúzódó torzító vagy alternatív magyarázatok feltérképezése, az egyes területek (környezetvédelem, természetvédelem, vízügy) tartalmi ismereteinek megismerése volt.

A fókuszcsoporthoz tapasztalatai és információi alapján került összeállításra a 2004. évi kérdőív, amely kutatásom részére a fő kutatási témák mellett azt is tesztelte, hogy a környezetvédelem alkalmas-e társadalmi szolidaritás mérésére. Bár ez a kérdőív is elsősorban a minisztérium számára szükséges és fontos információk, összefüggések megszerzését célozza, az összehangolás eredményeként kiváló pilot kérdőívként szolgált a kutatás végleges kérdéseinek meghatározásához. A kutatás legfontosabb megállapításai azt mutatták, hogy a környezet- és természetvédelem területén az emberek többségénél a hulladék kezelése kiemelt jelentőséggel bír. Az egyes környezetvédelmi problémák társadalmi felelősségének megítélésében jól kirajzolódott,

hogy melyek azok a területek, melyeket elsősorban az egyének felelőségének tulajdonítanak: a legjellemzőbb terület a szelektív hulladékgyűjtés volt.

A szelektív csomagolási hulladék gyűjtése esetében nem csak az egyéni felelőség kérdése vált bizonyítottá, hanem a társadalom tagjainak körében a helyes tartalmi ismeret is visszaigazolódott. A lakosság 76%-a az újrahasznosítást jelölte meg, mint a szelektív hulladékgyűjtés motivációját.

A szelektív csomagolási hulladékgyűjtésnek nem csak célja, de technikája is jól ismert a lakosság körében. A szelektíven gyűjthető anyagokat spontán válaszokkal is nagy arányban említették. A kérdések azonban arra is rámutattak, hogy a tájékozottság ellenére azok száma, akik szelektíven gyűjtik is az adott hulladékfajtákat, elmarad a várt értéktől.

Az elmaradt cselekvés magyarázatául a megkérdezettek szinte kizárólag külső körülményeket hoztak fel érvként: nincs közelükben szelektív gyűjtő (34%), a szemetes ügyis egyben szállítja el (28%), ahhoz több szemetes kellene (15%). Így a feltételes értékelés módszer alkalmazása indokoltá vált.

A kutatási eredmények azt mutatták, hogy a környezetvédelem alkalmas a társadalmi szolidaritás mérésére, ugyanis vannak olyan területei, amelyekhez kapcsolódóan az egyéni cselekedetek elvárásai már normaszinten szankciók nélkül megjelentek, s ez a társadalom többségének véleményét alkotja. A fogalmi keretek alapján az operacionalizálás legalkalmasabb területének a szelektív hulladékgyűjtés cselekvési és fizetési hajlandósága mutatkozott. A jelenleg szankcióktól mentes társadalmi cselekvés az évek során szabályokkal szankcionált cselekvéssé válik, s így a későbbiek során lehetőséget biztosít számunkra, hogy a szankciók befolyásoló erejét – a kollektív cselekvés megvalósulását elemezzük. Ez a cselekvés érzelmileg semleges, s a későbbi nemzetközi összehasonlításokat is biztosítja.

Az egyes környezetvédelmi problémák megítélése azonos a nemek között, így a cselekvési hajlandóság megmutathatja a nemek közti különbséget a mozgósítás terén. A kommunikáció befolyásoló szerepe a környezet állapotára, az elvárt cselekvésre

vonatkozóan meghatározó lehet. A társadalom többségével kapcsolatban az egyének megítélése, hogy mások nem vesznek részt az elvárt viselkedésben. A szabályok, szankciók erősségét, az ellenőrzések szintjét alacsonynak tartják, s ebben is látják a kooperáció hiányát. A közügyek átláthatóságának egyik alapeleme a közpénzek forrásainak és elosztásának ismerete alacsony szintű. A környezetvédelem fontosságát hangsúlyozó rituálék jól ismertek.

A fókuszcsoporthoz tartozó kutatások és országos reprezentatív kutatások alkalmával kirajzolódott, hogy a szelektív hulladékgyűjtés az egyik legalkalmasabb terület a hipotézis tesztelésére, a feltételes értékelés módszertanának alkalmazására. Így következő lépésben a hipotézisek véglegesítése és operacionalizálása, valamint azt követően az eredmények kiértékelése zajlott a 2006. márciusi országos reprezentatív személyes kérdőív adatfelvételei alapján.

3. A kutatási eredmények összefoglalása

A kutatás során 1 fő hipotézist és 13 alhipotézist fogalmaztam meg. Az eredményeket az alábbiakban foglalom össze. Az egyes megállapításokat sorszámokkal jelöltem:

Főhipotézis: A környezetvédelem területén a társadalmi szolidaritás szintje alacsony Magyarországon, melyet más területeken megvalósuló kollektív cselekvést hátráltató tényezők általános elterjedtsége magyaráz.

1. Az empirikus kutatás beigazolta az a hipotézist, miszerint a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos lakossági támogatottság jóval alacsonyabb szintű cselekvési és fizetési hajlandósággal bír, mint ahogyan az attitűdkérdések alapján erre következtethetnénk. Amíg a lakosság 87%-a azon az állásponton van, hogy a szelektív hulladékgyűjtésnek mielőbb tért kell hódítania, már csak 72% tartja magára nézve kötelezőnek a szelektív hulladékgyűjtést.

A valós támogatottság mértéke azonban még ennél is alacsonyabb. A szelektív hulladékgyűjtés rendszerének bevezetése extra költségekkel jár, amelyet a rendszer használóinak kell megfizetnie. Ezt az előzetes kalkulációk szerint átlagosan 700 Ft-ot azonban a háztartásoknak csak 23%-a hajlandó megfizetni. A válaszok alapján – amennyiben a szelektív hulladékgyűjtést legalább 3 csomagolási hulladékfrakció gyűjtésével definiáljuk – a háztartások mindössze 15%-a végez jelenleg szelektív hulladékgyűjtést. Annak érdekében, hogy a külső körülmények – nincs lehetőség a külön gyűjtésre – ne torzítsák a cselekvési hajlandóságot, a feltételezett cselekvést is vizsgáltunk. Azok aránya, akik legalább 3 csomagolási hulladékot külön hajlandóak gyűjteni a jövőben 27 %-ban mozog a teljes lakosságon belül.

A kutatás fő hipotézise, miszerint a lakosság attitűdjei és valós cselekvési és fizetési hajlandósága között feszültség húzódik bebizonyosodott. Ennek a konkrét példának a kiemelésével mutattam rá, hogy a környezetvédelmi jogszabályalkotások, beruházások nem bírják minden esetben a lakosság

támogatottságát, hiszen egy projektről akkor mondhatjuk el, hogy megvalósítása társadalmi egyetértéssel alapszik, ha annak minden részletét – költségeit, s használatát – a rendszer végső láncszemei is elfogadják, támogatják. Ez a szelektív hulladékgyűjtést elősegítő rendszerek bevezetéséről jelenleg nem mondható el.

További hipotézisek

A további elemzésekhez, az alhipotézisek teszteléséhez a fentebb ismertetett kérdések segítségével három függő változót alakítottunk ki. Szétválasztottuk a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos jelenlegi gyakorlatot (1. megvalósult cselekvés) és a szelektív hulladékkezelési rendszer bevezetése esetén jelzett cselekvési hajlandóságot (2. feltételezett cselekvés). A megvalósított és a feltételes cselekvés esetében egy egyszerű indexet hoztunk létre, amely a szelektíven gyűjtött/gyűjtendő hulladékféleségek számosságát fejezi ki, ezzel a továbbiakban kikerülhetjük a szelektív hulladékgyűjtés fogalmának tisztázását. Elemzésünkben sajnos nem tudtunk figyelemmel lenni arra, hogy az adott hulladékfajta milyen gyakorisággal fordul elő a megkérdezettek háztartásában. Természetesen figyelemmel kell lenni arra is, hogy az, hogy valaki hányféle hulladékot kezel szelektíven, csak korlátozott értelemben jelent nagyobb környezettudatosságot. A fizetési hajlandóságot (3.) a fizetendő összeg nagyságával mértük.

Az első hipotézisünk szerint beigazolódott állítást, - miszerint a környezetvédelem területén a társadalmi szolidaritás szintje alacsony Magyarországon - elsősorban más területeken megvalósuló kollektív cselekvést hátráltató tényezők (potyautasság, alacsony hatékonyságú ellenőrzés, a szankcionálás hiánya, a lakosság számára átláthatatlan állami redisztribúció) általános elterjedtségével indokoltam. Jelen kutatásban a közösségi bizalommal és a szankcionálással kapcsolatos attitűdök környezettudatos viselkedésre és költségvállalásra gyakorolt hatásának ellenőrzésére volt lehetőség.

2. A magyar lakosság igencsak szkeptikus a közösségi cselekvések megvalósulásában. A többség (61%) csak nagy baj esetén gondolja, hogy az emberek többsége az ország és a közösség érdekében cselekszik. A környezetvédelmi témák tekintetében ez az arány még pesszimistább. A lakosság kétharmada látja úgy, hogy ők tesznek a környezetvédelemért, de eredménytelenül, mert mások nem tesznek érte semmit. Az általános bizalomhiánynak van befolyása a megvalósult és feltételezett cselekvésre vonatkozóan. Egyedül a megvalósult cselekvésnél tapasztalhatunk azonban szignifikáns kapcsolatot. A környezetvédelmi társadalmi attitűdök tekintetében az optimista vélekedések nagyobb megvalósult és feltételezett cselekvési hajlandósággal, nagyobb fizetési hajlandósággal járnak. Vagyis a folyamat beindulásával további személyek csatlakoznak a környezetvédelmi tevékenységhez. Várható, hogy egy lassú folyamat eredményeként eléri a környezettudatos lakosság azt a kritikus tömeget, amely a szelektív hulladékgyűjtés tömeges, hullámszerű elterjedését biztosítja. Ezzel a mozgással a piaci termékbevezetésekhez hasonló tendenciát ír le.
3. Pozitív, de enyhe kapcsolat mutatható ki a megvalósított, a feltételezett cselekvés és a fizetési hajlandóság, illetve a szankcionálás mértéke között. Azaz azokra a megkérdezettekre, akik szerint a jelenleginél még szigorúbb büntetést kellene kiszabni, nagyobb környezettudatosság és ezzel összefüggésben magasabb fizetési hajlandóság jellemző. Ez hipotézisünkkel ellentétben nem azt az eredményt hozta, melyre számítottunk. Úgy tűnik, hogy akik alulértékelik a jelenlegi szankcionálási rendszert, azok környezettudatossága magasabb.
4. A környezettudatosságot befolyásoló tényezők tesztelése során, az informáltság terén tapasztalhattuk a legerősebb összefüggéseket. Nem csak a megvalósított cselekvés és a feltételezett cselekvés de a fizetési hajlandóság esetén is erős korrelációs értékeket kaptunk. Megállapíthatjuk, hogy a társadalom alulinformáltsága az egyik legfőbb oka a környezettudatosság alacsony szintjének. Ez azonban nem az egyedüli magyarázat, hiszen azok, akik az információval bírnak, sem vállalják annak megvalósítását.

5. Az információhoz való hozzájutás során a televíziózási és újságolvasási szokásokat vizsgáltuk. Mivel az elektronikus hírfogyasztás széles körben elterjedt, a hírfogyasztás főkomponensei (újságolvasás, televíziók hírműsorai, rádiók hírműsora) és a környezettudatosság között mért korreláció mértékei szignifikáns, de alacsony együtt járást jeleznek. Az újságolvasási szokások kiemelésével azt tapasztalhatjuk, hogy azok körében szignifikánsan alacsonyabb környezettudatossági preferenciákat mérhetünk, akik elzárkóznak a sajtótermékek fogyasztásától. A rendszeresség alig, a nyitottság ténye viszont erősen befolyásolja az attitűdöket. Az egyes műsorstruktúrákon belül a közéleti érdeklődés mutatja a legerősebb kapcsolatot. A megvalósított cselekvések leginkább a szórakoztató, bulvár témák iránt kevésbé fogékony lakossági csoport körében magas. Az adatok fényében félő, hogy a közélettől és politikai élettől egyre inkább elzárkózó lakosság a környezettudatos információt hordozó műsoroktól, hírfórumoktól is egyre inkább eltávolodik, amely nem helyettesíthető a szórakoztatóipar szabályai szerint megfogalmazott környezeti szemléletformálással.
6. Amennyiben a hírek nem tudnak elég széles körhöz elérni, megmarad az esélye a személyes tapasztalat befolyásoló erejének. Az életmódbeli (kulturális, társas aktivitás, szabadidő aktivitás, otthoni szabadidős tevékenység) dimenziók mentén a médiafogyasztási szokásokhoz hasonlóan csak gyenge kapcsolatokat fedezhetünk fel. Leginkább a kultúrafogyasztási szokások mutatnak kapcsolatot, a szabadidő aktivitások – ahol az ember közvetlenül találkozik a természettel, környezetével – legerősebben a fizetési hajlandósággal járnak együtt. Meglepő fordulat, hogy ez a kapcsolat lényegében nem erősebb, mint az otthonülő tevékenységek esetében.
7. Hasonló meglepő eredményt mutat, hogy a problémával szembesülés sem mutat hatást a környezetvédelmi preferenciákra. A környezettel való elégedettség (lakóhelyének köztisztasága, levegőtisztaság, ivóvízminőség, környezeti állapot) korrelálatlan a cselekvési és fizetési hajlandósággal. Az egyének környezetében az illegális hulladékupacok jelenléte (megkérdezettek 28%-a!) csak gyengén hat a környezettudatosságra. A megvalósított és feltételezett cselekvés esetében

az átlagok szignifikánsan különböznek egymástól, s azok a megkérdezettek, akik szemetesebb környezettel szembesülnek, valamivel nagyobb cselekvési potenciállal rendelkeznek.

8. A korábbi társadalmi attitűdök és a demokrácia fiatalsága magyarázó tényezője a környezetvédelmi cselekvések hiányának. A hipotézis szerint az emberek közügyekben való aktivitása és igénye pozitívan befolyásolja a környezetvédelem érdekében tett lépéseket. Bár a kapott eredmények a gyakorlati tapasztalatoktól kicsit elrugaszkodottak (a válaszadók több, mint ötöde jelezte biztosra a részvételét egy környezetvédelmi beruházás közmeghallgatásán) a hipotézis beigazolódott mindhárom vizsgált függő változó esetében.
9. A kritikus tömeg kialakulásában nem a fiatal korosztály a megcélzott célcsoport. A korrelációs együttható értéke alapján az életkornak nincs hatása a megvalósított cselekvésre, s a feltételezett cselekvésre. A fizetési hajlandóságra vonatkozóan is csak igen gyenge fordított arányú kapcsolat jellemző. Az életkor hatása ugyanakkor kimutatható. Ha diagramokra vetítjük az értéket, akkor láthatjuk, hogy a 25-28. életévig mindhárom tényezőben növekszik a környezettudatosság, aminek szintje a 60. életévig stabil marad. A nyugdíjkorhatár elérése korszakhatár. Mindhárom, de különösen a fizetési hajlandóság mértéke rohamosan csökken. Így bár generációs hatásról beszélhetünk, azonban nem a fiatal korosztály, hanem a 30-55 éves korosztály tekintetében beszélhetünk legmagasabb szintű környezettudatosságról.
10. A háztartások jövedelme csak gyengén befolyásolta a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos preferenciákat. A szubjektív vagyoni helyzet megítélése jobban alátámasztja a hipotézist, miszerint a magasabb jövedelműek esetében a társadalmi szolidaritás magasabb fokú.
11. A férfiak és nők közti különbségek elhanyagolhatóak. Azonos problémaérzékenységük mellett a hipotézisünkkel ellentétben a férfiak valamivel nagyobb cselekvési gyakorlattal jellemezhetők, mint a nők. Végző

megállapításként azonban be kell látni, hogy a nemnek nincs kimutatható hatása a megvalósított- és feltételezett cselekvési és fizetési hajlandóságra sem.

12. Emellett beigazolódik az a hipotézis, miszerint a gyerek meghatározó tényező a környezettudatosság mérőszámai esetében. Különösen a feltételes cselekvések azok, amik magasabb értékkel rendelkeznek a gyerekes családban. A generációs eredmények mellett ez a tény is megerősíti azt a kiindulópontot, mely szerint a környezetvédelem nem csak a jelen, de a jövő generációja iránti szolidaritás mérőszámaként is funkcionálhat. A gyerekes családok mind a három mércén környezettudatosabbnak mutatkoznak. A gyerekek száma azonban kevésbé befolyásolja a környezettudatosságot, a feltételezett cselekvés mértéke mégis szorosabban jár együtt a gyerekek számával.
13. Gyermekünk jövője iránti szolidaritás hipotézise beigazolódik, azonban a mikrotársadalmi és makrotársadalmi szolidaritás közötti átváltás nem. Az eredmények azt mutatták, hogy az attitűdöknek ezen a szintjén feltételezésünk nem állta meg a helyét, bár részeredmények felmutathatók: A fővárosiak mutatták fel a bizalom legalacsonyabb szintjét, az országban valószínűsíthetően ez az egyetlen „igazi” helyszíne a nagyvárosban tapasztalható elidegenedésnek. Ha a szelektív hulladékgyűjtési gyakorlatot nézzük, akkor mégis a legkedvezőbb mutatót a megyei jogú városok lakosai körében találjuk. A feltételezett cselekvés már kiegyenlítettebb, bár a fővárosiak és a vidéki nagyvárosiak között szignifikáns különbség található, továbbra is a vidéki nagyvárosok javára. Egyedül a budapestiek magas fizetési hajlandósága igazolhatná a hipotézist, azonban ennél a változónál a többi településtípus között eltűnnek a különbségek. Így egyértelmű összefüggés nem mutatható ki.
14. A vallásosság, amely a szolidaritás elveivel szoros kapcsolatban áll, sem mutatott összefüggést a környezettudatossággal.

15. Összegzés

A kutatási eredmények arra engednek következtetni, hogy a legfontosabb feladat a környezetvédelem területén a lakosság információhoz való juttatása, a demokratikus lehetőségek kihasználásának népszerűsítése és biztosítása. A környezeti nevelés erőteljesebb hangsúlyozásával a fiatal célcsoport körében kell a környezettudatosságot elterjeszteni. A korábbi évek társadalmi bizalmatlansága az egyik legnagyobb gátja a cselekvésnek, amelyet a hipotézissel ellentétben a szankciókkal sem lehet nagymértékben befolyásolni. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a környezetvédelemben elsősorban a társadalmi szolidaritás gyökerei húzódnak meg, amely a jövő generáció iránti szolidaritásban mutatkozik meg. Ezt igazolja a gyerekekkel rendelkező háztartások aktívabb környezettudatossága. Egy jó kezdeményezés lehet a jövő nemzedéke országgyűlési biztosának (ombudsman) kinevezése, azonban nem szabad, hogy a társadalmi ismeretszint és elvárás hosszú távon és nagymértékben elszakadjon a politikai színtértől. Így meg kell fogalmazni azt az igényt, hogy a közigazgatás a civil szervezetek – többek között az egyházak is – és a társadalom aktív bevonása és tájékoztatása révén valósítsa meg környezetvédelmi elképzeléseit.

A magyar társadalom sajátos jellemzőket mutat a társadalmi szolidaritás területén. A környezetvédelem jó példa annak megmutatkozására, hogy az általános attitűdök nem elegendők a cselekvéshez, a valódi áldozatvállaláshoz. Hasonlóságot mutat a jóléti társadalmi rendszerek általános elfogadottságához, de ezzel egy időben az áldozatvállalások alacsony szintjéhez. Az eredmények fényében további kutatási területként ajánlkozik az egészségügyi, nyugdíjrendszeri, adótudatossági kutatások eredményeinek összevetése a környezetvédelmi társadalmi kutatások eredményeivel.

4. Irodalomjegyzék

- Andreoni, J. [1989]: Giving the impure altruism: Applications to charity and ricardian equivalence. *Journal Political Economics*, 97. 1447-1458
- Bohm, P., [1994] CVM Spells Responses to Hypothetical Questions,” *Natural Resources Journal*, 34(1), Winter 37-50.
- Desvousges W.H [1993]: Measuring Natural Resource Damages with Contingent Valuation: Tests of Validity and Reliability. In Hausman ed: *Contingent Valuation: A Critical Assessment* Amsterdam. North Holland Press, 91-164
- Diamond, P.- Hausman, J.A [1994]: Contingent Valuation : Is Some Number Better than No Number? *Journal of Economic Perspectives*, 8. 45-64
- Diamond,P. - Hausman, J.A Leonard, Denning [1993]: Does Contingent Valuation Measure Preferences? Experimental Evidence in: *Contingent Valuation: A Critical Assessment* ed. Hausman. Amsterdam North Holland Press
- Fisher, A. C. [1996]: „The Conceptual Unterpinnings of the Contingent Valuation Method” in *Economic Theory and the Contingent Valuation Method*. Hartnolls Limited, Great Britain, Bodmin, Cornwall
- Gans, J.S. [1999]: Limited Information, the possibility of rational choice and the contingent valuation method. *International Journal of Social Economics* 26 (1/2/3): 402-414
- Hanemann, W. M. [1991]: Willingness to Pay and Willingness to Accept: How Much Can They Differ? *American Economic Review*, 81. 635-47
- Hanemann, W. M., [1994]: Valuing the environment through contingent valuation. *Journal of Economic Perspectives*, 8: 19-43
- Kahnemann, D. Knetsch, J.L. [1992]: Valuing Public Goods: The Purchas of Moral Satisfaction. *Journal of Environmental Economics and Management*, 22. 57-70
- Kahneman, D.- Ritov, I [1993]: Determinants of Stated Willingness to Pay for Public Goods: A Studay int he Headline Method mimeo. Department of Psychology, University of California, Berkeley

- Kahnemann, D.aniel- Ritov, Ilana [1994]: Determinants of Stated Willingness to Pay for Public Goods: A Study int he Headline Method in Journal of Risk and Uncertainty. Rowman and Allanheld, Totawa, NJ, 5-38
- Kerekes, S. – Szlávik, L. [2003]: A környezeti menedzsment közgazdasági eszközei. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest
- Milgrom, P. [1993]: Is Sympathy an Economic Value? in Hausman j. ed. Contingent Valuation : A Critical Assessment Amsterdam North Holland Press, 417-42
- Mitchell, R.C and Carson, R. [1989]: Using Surveys to Value Public Goods: the Contingent Valuation Method. Resources for the Future, Washington DC
- North, J. and Griffin, C [1993]: Water source as a housing characteristic: Hedonic property valuation and willingness to pay for water. Water Resources Research, 29(7): 1923-1929
- Randall, A. and Stoll [1980]: Consumer's surplus in commodity space. American Economic Review, 70. 3, 449-455
- Samples, K. C, and Hollyer, J. R. [1990]: Contingent Valuation of Wildlife Resources in the Presence of Substitutes and Complements. In Johnson, Rebecca L., and Gary V. Johnson, eds., Economic Valuation of Natural Resources: Issues, Theory and Applications. Boulder: Westview Press, 177-192
- Schkade, D. A. and Payne J.W. [1993]: Where Do the Numbers Come From? How People Respon d the Contingnet Valuation Qaustions in Hausman J. Ed. Contingent Valuation : A Critical Assessment. North Holland Press, Amsterdam, 271-304
- Seip, K.- Strand, J [1992]: Willingness to Pay For Environmental Goods in Norway: A Contingent Valuation Study With Real Payment in: Environmental and Resource Economics, 2, 91-106
- Smith, V. K. [1992]: Arbitrary Values, Good Causes, and Premature Verdiscts. Journal of Environmental Economics and Management 71-89
- Tolley, S. G.- Randall, A [1983]: „Establishing and Valuing the Effects of Improved Visibilitiy in the Eastern United Stated” Report to the U.S. Environmental Protection Agency, Washington DC

5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk

Monostori Katalin [2005]: A feltételes értékelés alkalmazási lehetőségeinek bemutatása a projekt-előkészítések területén egy egészségügyi területen végzett kutatás segítségével (esettanulmány). in: TÁRKI Fejlesztéspolitika társadalmi hatásai 3. A fejlesztéspolitikai intézkedések teljes társadalmi költségének becslése. 2005. november, Budapest. Kutatás vezetője: Tóth István György, Témakoordinátor: Gál Róbert Iván

Monostori Katalin [2007]: Mennyire fontos a szelektív hulladékgyűjtés a magyar lakosságnak? In: Hulladéksors szakmai havilap , 2007. VII. évfolyam 2. szám február

Monostori Katalin [2007]: A magyar lakosság szerint az égetés környezetbarátabb módszer a hulladékprobléma kezelésére. In: Hulladéksors szakmai havilap 2007. VII. Évfolyam 5. szám: május

Monostori Katalin- Zsebők Lajos [2004]: Közös pontok a KvVM és a Szakmai Szövetség Kommunikációjában in Vízmű Panoráma, 2004. XII. évfolyam 3. szám 31.p

Előadások

Monostori Katalin [2006. október 9]: New Citizen in Europe
Pro Europe Conference, Paris

Monostori Katalin [2005. január 27]: Az Európai Unió környezetvédelmi beruházások társadalmi elfogadtatásának feladatai, Budapest, Fő utca 44-50

Monostori Katalin [2005. március 17]: A KvVM Szerepvállalása az ISPA programok PR kampányainak koordinálásában. II. Országos Környezet- és

Természetvédelmi Filmfesztivál és Konferencia Kazincbarcica
Egressy Béni Művelődési Központ és Könyvtár Színházterme

Monostori Katalin [2005. május 26.]: Az Európai Unió környezetvédelmi
beruházások Társadalmi elfogadtatásának feladatai
Fejlesztési Igazgatóság szervezésében, Budapest Fő utca 44-50.

Monostori Katalin [2006.március.23.] A koordináció jelentősége a társadalmi
szemléletformálásban. Regionális fejlesztések és marketing
lehetőségek a környezetvédelemben- Ökomarketing konferencia,
Keszthely, Helikon kastély

Monostori Katalin [2005. december 17.] Az illegális hulladékelhagyás
kommunikációjának tartalmi elemei. Hulladék Munkaszövetség
tájésebzset konferencia. Budapest, Saru u. 11. Humusz székház

Szakmai fórumok

Monostori Katalin [2004]: Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK)
Alapítvány: „Hidak” párbeszéd-fórum sorozat: Minisztériumok
és civil szervezetek. 2004. november 24., Makadám Klub (1024
Budapest, Lövdház u. 37.)